

ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI VA ULARNI HISOBGA OLISH

Jo'rayev Begzodjon

Zulxaydarov Sardor

Abduakimova Madina

*Guliston davlat universiteti Menejment
yo`nalishi talabalari*

Zaripov Azamat

Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va hisoblash tizimining o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan. Ishlab chiqarish harajatlari — korxonaning mahsulot ishlab chiqarish maqsadlarida, iqtisodiy resurslar sotib olish uchun qilgan pul sarflaridir.*

***Kalit so'zlar:** raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, ishlab chiqarish, internet iqtisodiyoti, xalqaro raqobat raqamli texnologiya, raqobatdosh, xarajat.*

KIRISH

Iqtisodiy va texnologik taraqqiyotning yangi bosqichi sifatida namoyon bo'layotgan raqamli inqilob insoniyat hayotini shiddat bilan o'zgartirib, keng imkoniyatlar yaratish bilan birga, xalqaro raqobat maydonining yanada keskinlashuv davrini boshlab berdi. Hozirgi kunda raqamli iqtisodiyot tushunchasi bir qator mamlakatlarning iqtisodiy nazariyasi va amaliyotida paydo bo'ldi. Bu raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, axborot sohasida inqilob va iqtisodiyotning globallashtirish jarayonlarini tezlashtirish bilan ajralib turdi. Ulardan foydalanish samaradorligi ortib borayotgan bilimga aylantirildi va ijtimoiy- iqtisodiy aloqalar tobora kengayib bormoqda.

Xozirgi kunda iqtisodiy tizim bir qator mamlakatlarning iqtisodiy nazariyasi va amaliyotida paydo bo'ldi. Bu energiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, axborot texnologiyalari inqilob va iqtisodiyotning globallashtirish jarayonlarini tezlashtirish bilan ajralib turdi. Ulardan keyin yoki olib borib bilimga aylantirildi va ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar kengayib ishlaydi. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Taraqqiyotga kirish uchun dastur bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo' hamda shu faoliyat ishlab chiqarish ishlab chiqarilgan va sotiladigan mahsulotlar, foydalanish yig'indisidir. Ba'zida u internet iqtisodiyoti, yangi iqtisodiyot yoki veb-iqtisodiyot deganlar bilan ham ifodalanadi.

Ishlab chiqarish harajatlari – korxonaning mahsulot ishlab chiqarish maqsadlarida, iqtisodiy resurslar sotib olish uchun qilgan pul sarflaridir. Firma o'z faoliyatini bozordan moddiy resurslar, ya'ni asbob-uskuna, dastgohlar, transport va aloqa vositalari, xom

ashyo, yoqilg'i, har xil materiallarni, mehnat bozoridan ish kuchini sotib olishdan boshlaydi. Shunga muvofiq holda ishlab chiqarish xarajatlari tarkibiga xom-ashyo, asosiy va yordamchi materiallar, yonilg'i va energiya xarajatlari, asosiy kapital amortizatsiyasi, ish haqi va ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar, foiz to'lovlari va boshqa xarajatlar kiradi. Ishlab chiqarish xarajatlariga qilingan barcha xarajatlarning puldagi ifodasi mahsulot tannarxining tashkil qiladi. Ishlab chiqarish xarajatlarni o'rganishga iqtisodchilar turlicha yondoshadilar. Jumladan, harajatlarning qiymat nazariyasiga ko'ra, Ishlab chiqarish xarajatlar quyidagi turlarga bo'linadi: doimiy harajatlar: — korxonaga to'lov majburiyatlari, soliqlar, amortizatsiya ajratmalari, ijara haqi, qo'riqlash xizmati harajatlari, boshqaruv xodimlari maoshi; o'zgaruvchan harajatlar: — xom ashyo, materiallar, yonilg'i, transport xizmati, ishchilar ish haqi va shu kabilar uchun harajatlar.

Umumiy (yalpi) harajatlar — doimiy va o'zgaruvchan harajatlar yig'indisi. Bevosita ishlab chiqarish harajatlari — konkret mahsulot ishlab chiqarishga ketgan va bevosita uning tannarxiga o'tadigan harajatlar. Bilvosita harajatlar — mahsulot tannarxiga bevosita qo'shilmaydigan harajatlar. O'rtacha harajatlar — ma'lum vaqt orali-g'idagi mahsulot birligiga, tovarlar partiyasi bo'yicha yoki tashkilotlar guruhi bo'yicha bir buyumga to'g'ri keladigan harajatlarning o'rtacha kattaligi. Eksploatatsiya (foydalanish) harajatlari — uskunalar, mashinalar, transport, ishlab chiqarish vositalarini va kundalik foydalaniladigan xo'jalik buyumlarini ishlatish bilan bog'liq bo'lgan harajatlar. Xarajat - bu mahsulot yoki xizmatni sotib olish, ishlab chiqarish va sotish bilan bog'liq xarajatlar haqidagi barcha ma'lumotlarni yig'ishdan boshlanadigan jarayon.

Muayyan xarajatlarni hisobga olish usulini tashkil etuvchi aniq texnika va usullardan foydalanish har bir tashkilotning hisob siyosati bilan belgilanadi, uning shakllanishi xo'jalik faoliyatining xususiyatlariga bevosita bog'liq.

Xarajatlar stavkalari **asosiy, ideal, joriy va rejali** bo'linadi.

Asosiy me'yorlar - standart sharoitda mahsulot ishlab chiqarish uchun resurslar qiymati. Ular doimiy deb ta'riflanadi, uzoq vaqt davomida o'zgarmaydi va ishlab chiqarish usullari, narxlar darajasi va boshqa omillarning o'zgarishiga bog'liq. Ular haqiqiy xarajatlar va ularning dinamikasini tahlil qilish uchun asos sifatida ishlatiladi.

Ideal me'yorlar - bu ishlab chiqarishni optimal tashkil etish sharoitida, hech qanday yo'qotishlarsiz (to'xtab qolish, rad etish va h.k.) mumkin bo'lgan minimal xarajatlar. Bu stavkalariga kamdan -kam hollarda erishish mumkin, lekin ulardan tejash zaxiralarini aniqlashda foydalanish mumkin.

Amaldagi me'yorlar - bu hisobot (joriy) oydagi ishlab chiqarish xarajatlari, ishlab chiqarishning haqiqiy sharoitlari, uskunalarning buzilishi, ta'mirlash va boshqalar

natijasida normal yo'qotishlar hisobga olingan holda aniqlanadi. Bu me'yorlarga aslida erishish mumkin.

XULOSA

Xarajat - bu mahsulot yoki xizmatni sotib olish, ishlab chiqarish va sotish bilan bog'liq xarajatlar haqidagi barcha ma'lumotlarni yig'ishdan boshlanadigan jarayon. Xarajatlar to'g'risida kerakli ma'lumotlarni to'plab, xarajatlarning umumiy miqdorini tahlil qilish va har bir turdagi mahsulot tannarxini to'g'ri hisoblash imkonini beradigan usullarni aniqlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zaripov, A. (2022). The combination of lyrical mood and the image of nature in the poetry of abdullah oripov. *Gospodarka i Innowacje.*, 27, 130-133.
2. Zaripov, A., Abduvoitova, N., & Ravufov, B. (2024). Theoretical foundations of management of the reproductive process in agriculture and investments in agriculture. *Modern Science and Research*, 3(2).
3. Zaripov, A., Anvarov, S., & Shamsiddinov, A. (2024). Qishloq xo'jaligidagi investitsiya jarayoni. *Modern Science and Research*, 3(5), 484-490.
4. Qaynarovich, C. U., Djo'rayevich, Z. A., & Lobar, M. (2024). Sanoat ishlab chiqarish vamahsulot tannarxini kalkulyatsiyalash usullari. *Eurasian Journal of Technology and Innovation*, 2(1-1), 108-112.
5. Муродов, М. М., Насуллаев, Х. А., Юсупова, Ф. Н., Халилов, Ш. У., Арабова, З. А., Тўраев, З. Б., ... & Муродов, А. М. (2023). Пахта тозалаш корхоналари чиқиндилари асосида целлюлоза синтез жараёни тахлиллари. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 314-322.
6. Aleksandrovna, T. A., Stanislavovna, S. L., & Abdusamiyevna, V. A. (2021). Gender stereotypes in semantics of Spanish proverbs. *Linguistics and Culture Review*, 1336-1345.
7. Ткачёва, А. А. (2020). Вербализация концептуальной метафоры жизни и смерти в испанской поэзии. In *Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI века* (pp. 158-161).
8. Minavvarxon, U., & Muhammadaminovich, M. A. (2024). Paremiologik birliklarning tilshunoslikda tutgan o'rni, maqsadi, vazifalari. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 3(26), 165-168.
9. Sadikova, B. M. (2021). Italian paremiologiyasida antonimik korreliyatsiyali maqollarning semantik xususiyatlari. 23April, 9.
10. Djalilova, S., & Khamidova, F. The Role of Color in Shaping National Worldviews: A Comparison of Uzbek and Spanish Languages.